

De ontdekking en de originele omlijsting van een portret door Govert Flinck

Het door Govert Flinck geschilderde portret van een jonge man, vanouds bekend als Gozen Centen, dat al sedert 1900 in het Rijksmuseum is tentoongesteld als bruikleen van de Verenigde Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam, werd in 1970 door aankoop, gefinancierd door de Commissie voor Foto-verkoop, tot ons blijvend bezit gemaakt. Ook al kon hier niet van een geheel nieuwe toevoeging aan onze verzameling gesproken worden, de verheugende bestendiging van dit oude bezit was toch voldoende reden deze aankoop te publiceren in de geïllustreerde aanwinstenrubriek van het eerstvolgende nummer van dit bulletin¹. Het ging tot dusver bij dit portret om een reeds lang voor velen niet alleen vertrouwd maar ook uit kunsthistorisch oogpunt probleemloos schilderij, want de speculaties aangaande de maker, waaraan de vakgeleerden zich vroeger hebben overgegeven, zijn al een mensenleeftijd lang geleden be-daard tot een algemeen aanvaarde en voor-zover bekend nimmer meer betwijfelde toeschrijving aan Govert Flinck. De naam van de voorgestelde, die bij overlevering aan het portret was verbonden, heeft men naar het schijnt nimmer in twijfel getrokken. Aan dit toch ook belangrijke aspect van de portretkunst is in onze kunsthistorische wetenschap wel vaker met een stiefmoederlijke onverschilligheid voorbijgegaan. Nu de identiteit van de afgebeelde man in dit bulletin door Mej. Dr. I. H. van Eeghen aan de

haar ter beschikking staande biografische gegevens over Gozen Centen wordt getoetst, is het een geschikt moment ook de geschiedenis van de ontdekking en toeschrijving nog eens in herinnering te brengen en tevens het herstel van de oorspronkelijke inlijsting van het schilderij, die nog niet zo lang geleden kon worden bewerkstelligd, te vermelden en toe te lichten.

De *ontdekking* van dit portret dateert eigenlijk al van 1876, toen het deel uitmaakte van de grote historische tentoonstelling van Amsterdam in de zalen van het voormalige Oudemannenhuis. Deze voor die tijd belangrijke en groot opgezette manifestatie in de toen juist zeshonderdjarige stad heeft trouwens ook veel andere tot dan toe verborgen voorwerpen van kunst en kunstnijverheid in de openbaarheid gebracht en daarvan is meer dan één naderhand, vroeger of later, in het Rijksmuseum terecht gekomen. In een tijd, waarin de echo van Victor de Stuers' alarmroep nog weerklonk en waarin voor de belangen van de oudheidkunde en van onze culturele erfenis het getij ten goede begon te keren, was ook die tentoonstelling stellig van betekenis, niet alleen als evenement, dat vele Amsterdammers aansprak, maar ook omdat de uitbreiding van het openbare museale kunstbezit daardoor de nodige impulsen heeft gekregen.

Ons ongesigneerde portret, afkomstig uit het Doopsgezinde Rijpenhofje aan de Rozen-gracht te Amsterdam, trok in de zeer vol

ingerichte zalen blijkbaar nogal de aandacht. D. C. Meyer Jr. getuigt daarvan bij zijn rondgang op de tentoonstelling²: *die jongeling met den grooten hoed, met zijn leelijken naam en zijn aantrekkelijke physionomie, dien we nooit kunnen langs loopen zonder in 't voorbijgaan een blik op te vangen uit zijn vriendelijke oogen en ons te verkwikken aan de jeugdige frischheid van de onbedorven ziel, die er spreekt uit het gelaat dat de onbekend gebleven meester ons zo geniaal heeft vertolkt*. Over die onbekende meester is men zich toen natuurlijk het hoofd gaan breken en daarbij bepaalde het Rembrandtieke karakter van het portret de richting, waarin men dacht. A. D. de Vries Azn. gaf bij zijn bespreking van de tentoonstelling in *De Gids*³ als zijn mening: *zonder twijfel uit Rembrandt's school ... van Flinck of Bol is het niet*. Voorlopig bleef men voorzichtig en Moes noemde in zijn bekende portrettenlexicon (1897) geen naam van de schilder⁴. Bredius sprak zich in 1900 voor het eerst uit voor toeschrijving aan Rembrandt⁵. En toen het portret, nadat het op zijn verzoek eerst een tijdje in het Mauritshuis onderdak had gevonden, nog in hetzelfde jaar aan het Rijksmuseum in bruikleen werd gegeven⁶, nam directeur Van Riemsdijk op zijn gezag die toeschrijving over⁷. Enkele jaren later echter, toen Flinck's gesigneerde portret van een (blijkens het opschrift) 44-jarige man uit 1637, het zogenaamde portret van Manasseh Ben Israël (geb. 1604), in Parijs de aandacht trok van Hofstede de Groot en Bredius, kwamen zij elk van beiden op grond van de stylistische overeenkomst daarvan met de beeltenis van Gozen Centen tot het inzicht dat deze laatste ook door Flinck geschilderd was⁸. Daarbij dateerde Hofstede de Groot het Amsterdamse portret in de jaren 1636/37⁹. De toeschrijving van ons portret aan Flinck werd in het Rijksmuseum gevolgd¹⁰ en heeft nadien stand gehouden. Wat de tijd van ontstaan betreft, daarover deelde J. G. van Gelder in 1946 mee een datering in 1636 waarschijnlijk te achten¹¹, terwijl Von Moltke in 1965 zich uitsprak voor omstreeks 1639/40¹². Na de aankoop in 1970 heeft het schilderij van Govert Flinck een kleine maar toch

beslissende gedaanteverandering ondergaan. De twaalf centimeter brede, zwarte ebbelhouten lijst, die er tot dusver sinds mensengeugenis omheen zat, en die hoogstwaarschijnlijk ook 17de eeuws is, hoorde oorspronkelijk niet bij dit portret. Dit was duidelijk te zien aan de achterkant, waar de originele hoekverbindingen niet meer geheel intact waren, maar verzaagd en ingekort om de lijst pasklaar te maken voor een kleiner schilderij. Wanneer deze aanpassing had plaatsgevonden kon zonder verdere gegevens niet vastgesteld worden, dus ook niet of dit vóór dan wel na 1900 (de overbrenging van het portret van de Doopsgezinde Gemeente naar het Rijksmuseum) was gebeurd. Pas toen wij in de voorraad van oude lijsten in het museum de oorspronkelijke lijst van Flinck's schilderij terugvonden, werd duidelijk dat deze hier na 1900 door de verzaagde lijst vervangen moet zijn. De teruggevonden lijst droeg aan de achterzijde een opschrift, dat op zijn voormalige bestemming wees, maar de opsporing werd wel gemakkelijker gemaakt doordat wij zo gelukkig waren een honderd jaar oude afbeelding van het portret met lijst te ontdekken. In de bibliotheek van het Rijksmuseum bevindt zich namelijk een omslag met 32 curieuze foto's, door P. Oosterhuis in 1876 gemaakt van voorwerpen en gehele opstellingen in de volgepakte zalen van de hiervoor genoemde historische tentoonstelling van Amsterdam. Eén ervan laat een hoek in een kamer zien, waar ons portret hangt in de originele lijst (afb. 1). De enigszins verbleekte en helaas niet tot in kleine details scherpe foto laat aangaande de lijst toch geen ruimte voor twijfel, ook al omdat de bijzonder smalle en strakke, nauwelijke geprofileerde vorm een betrekkelijke uitzondering is onder wat wij aan 17de eeuwse lijsten tegenwoordig nog bezitten. De lijst bestaat uit niets anders dan een slechts vier centimeter brede platte lat, die aan de binnenkant bij de sponning, waarin het paneel is bevestigd, is voorzien van een smalle en even naar voren springende geprofileerde rand. De voorkant is uitgevoerd in glanzend ebbelhout, dat gelijmd is op een naaldhouten raam, waarvan de oorspronke-

Afb. 1. Gedeelte der opstelling in de Historische Tentoonstelling van Amsterdam, 1876. Foto P. Oosterhuis. Rijksmuseum, Amsterdam.

lijke hoekverbindingen nog intact zijn (afb. 2). Men zou natuurlijk de vraag kunnen stellen of de oorspronkelijke samenhang van schilderij en lijst in dit geval voldoende bewezen is. Wij durven dit veilig aan te nemen.

Deze lijst, die in zijn soort ook elders nog wel door ons werd aangetroffen¹³, past heel goed in de periode, waarin het portret moet zijn ontstaan en indien er ooit door volgende generaties in de behoefte aan een nieuwe

Afb. 2. Govert Flinck, Portret van een man, vanouds bekend als Gozen Centen, in de originele ebbelhouten lijst. Rijksmuseum, Amsterdam.

inlijsting zou zijn voorzien, zou ongetwijfeld de geldende mode in de gekozen stijlform tot uiting zijn gebracht. Het gewetensvolle streven immers om historische stijlen waar

dat paste zuiver te imiteren, en zeker het bedrieglijke raffinement, dat men daarbij in de loop der tijd is gaan betrachten, houden wij vóór 1876 in dit geval bepaald niet voor mogelijk. Bovendien hield men zich in het doopsgezinde milieu, waarin en waarvoor dit portret ontstond, gewoonlijk verre van modieuze grillen, overal waar het de uiterlijke verschijning van een persoon betrof. Een lijst, waarvan de vorm door de uiterste eenvoud en het materiaal door kostelijk en edel gehalte gekenmerkt wordt, men zou bijna zeggen een lijst zó door en door doopsgezind van karakter, zal men in die kring zo lang mogelijk in ere hebben willen houden. Wij zijn in elk geval overtuigd dat het portret, waaraan Meyer een eeuw geleden zijn

hierboven aangehaalde woorden van waardering heeft gewijd, thuishoort en voortreffelijk tot zijn recht komt in de sobere maar mooie ebben lijst, waarin deze het met vele anderen voor het eerst heeft aanschouwd, en waarin het nu tentoongesteld is in zaal 254 van de afdeling beeldhouwkunst en kunstnijverheid.

Noten

¹ *Bulletin van het Rijksmuseum*, 18 (1970) p. 34, 35.

² D. C. Meyer Jr., *Wandeling door de zalen der Historische Tentoonstelling*, Amsterdam 1876, p. 216.

³ A. D. de Vries Azn., De schilderkunst op de historische tentoonstelling te Amsterdam, *De Gids* 40 (1876) III, p. 551.

⁴ E. W. Moes, *Iconographia Batava*, I, Amsterdam 1897, nr. 1515.

⁵ A. Bredius, *Oud Holland* 18 (1900), p. 1.

⁶ *Jaarverslag* 1900, p. 68, 79. Het was een aanvulling van het bruikleen van acht geschilderde portretstukken, die een jaar eerder waren ontvangen en die later weer zijn teruggegeven, vier in 1934 en vier in 1952 (in de schilderijen-catalogus van 1903 respectievelijk de nrs. 175, 176, 1337, 1486 en 174, 261, 926, 1487).

⁷ Schilderijencatalogus 1903, nr. 2021.

⁸ C. Hofstede de Groot, *Oud Holland* 22 (1904), p. 27-28 en A. Bredius, *Oud Holland* 22 (1904), p. 129-130.

⁹ Hij vocht op die plaats (zie noot 8) ook reeds de Manasseh-identiteit van het Parijse portret aan, die echter nog taai stand hield tot in de Flinck-monografie van Von Moltke van 1965, waarin de auteur de twijfel aangaande deze identiteit geheel en al negeert (Von Moltke, zie noot 12, p. 16 en 109, nr. 213).

¹⁰ Schilderijencatalogus 1905, nr. 926a.

¹¹ J. G. van Gelder, Vroege werken van G. Flinck, *Kunsthistorische Mededelingen van het R.K.D.* 1 (1946), p. 27.

¹² J. W. von Moltke, *Govaert Flinck*, Amsterdam 1965, p. 106, nr. 200.

¹³ Men vergelijkte bijvoorbeeld de iets bredere maar overigens geheel gelijksoortige ebbelhouten lijsten om twee schilderijen van het Rijksmuseum: *Allegorie op de ondeugden*, door Nicolaas van der Heck, gedateerd 1636 (inv. nr. A 2373) en *Saul begroet David als overwinnaar van Goliath*, door Gerrit de Wet, gedateerd 1640 (inv. nr. A 1854), respectievelijk tentoongesteld in de Stadhoudersgallerij op het Buitenhof in Den Haag in de studieverzameling van het Rijksmuseum.